

Tilavoldiyeva D.X.

Tibbiy va biologik fanlar kafedrası assistenti

Ro'zimatov Kamron Mirzo

Islomov Dilyorbek

Zafarjonova Ruxshona

Davolash ishi yo'nalishi talabalari "Central Asian Medical University" Tibbiyot universiteti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada quyidagi viruslarni strukturasi, inson organizmiga ta'siri, yuqish yo'llari, kelib chiqadigan kasallik belgilari va davolash yo'llari haqida to'laqonli yoritib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *patogenez, gemmoragik belgilar, epidemiya, maxsus antiviral dorilar, vaksinatziya, karantin, autoimmun kasalliklar.*

"Patogenez" so'zi yunon tilidan olingan bo'lib, "pathos" — azob, kasallik va "genesis" — kelib chiqish, rivojlanish degan ma'nolarni anglatadi. Tibbiyotda va biologiyada bu tushuncha kasalliklarning rivojlanish mexanizmi, kelib chiqishi va jarayonlari haqida so'z yuritadi. Patogenez kasallikning qanday boshlanishi, uning davom etishi va oqibatlari bilan bog'liq jarayonlarni o'rganadi.

Patogenez bir qancha muhim elementlarni o'z ichiga oladi:

1. Etiologiya (sababi): Kasallikni keltirib chiqaruvchi omillar, masalan, viruslar, bakteriyalar, genetik buzilishlar, toksik moddalarning ta'siri.
2. Patologik mexanizmlar: Organizmning normal faoliyatidagi buzilishlar (masalan, yallig'lanish, immunitet javobining buzilishi).
3. Kompensator mexanizmlar: Organizmning kasallikka qarshi kurashish uchun ishga tushiradigan mexanizmlari (masalan, regeneratsiya, immun javob).
4. Kasallikning bosqichlari: Masalan, inkubatsion davr, yallig'lanishning boshlanishi, asoratlar va tiklanish davri.

Patogenezni tushunishning ahamiyati.

Patogenez kasalliklarni to'g'ri tashxislash, davolash va profilaktika choralarini ishlab chiqishda muhimdir. Masalan, yuqumli kasalliklarda virus yoki bakteriyalarning organizmga qanday kirishi va qanday zarar yetkazishi o'rganiladi. Bu ma'lumot asosida dori vositalarini ishlab chiqish yoki emlash jarayonlarini rejalashtirish mumkin.

Qisqacha qilib aytganda, patogenez — kasallikning butun jarayonini (boshidan oxirigacha) batafsil tushuntiruvchi ilmiy tushuncha.

Masalan, infeksiyon kasalliklarning patogenezini mikroorganizmlarning organizmga kirishi, u yerda ko'payishi va immun javobning rivojlanish jarayonlarini o'z ichiga oladi.

Ebola virusi — bu Ebolavirus jinsiga mansub, yuqori darajada yuqumli va xavfli virus bo'lib, u Ebola gemmoragik isitmasi deb nomlanuvchi og'ir kasallikni keltirib chiqaradi. Virus birinchi marta 1976-yilda Kongo Demokratik Respublikasi va Sudan (hozirgi Janubiy

Sudan) hududida aniqlangan. Ebola virusi o'lim darajasi yuqori bo'lgan infeksiyalar qatoriga kiradi.

Ebola virus- bir necha marta epidemiya shaklida avj olgan. Eng yirik epidemiyalardan biri 2013-2016 G'arbiy Afrika tarqalgan turi hisoblanadi.

1. Strukturasi:

Ebola virusi RNK (riboxloronuklein kislota) asosli bo'lib, ipsimon shaklga ega. U o'z genomini hujayraga kiritib, hujayra ichida ko'payadi va virusli zarralarni hosil qiladi.

2. Yuqtirish yo'llari:

Yuqtirgan odamning yoki hayvonning qon, so'lak, siydik, ter, ko'z yoshlari, sperma kabi tana suyuqliklari bilan to'g'ridan-to'g'ri kontakt orqali.

Kasallik yuqtirgan hayvonlar (ko'pincha meva yeyuvchi kaltakesaklar, maymunlar yoki yarasalar) bilan aloqada bo'lish orqali.

To'g'ridan-to'g'ri kontakt bo'lmasa, virus havo orqali yuqmaydi.

3. Inkubatsion davri:

Kasallik belgilari virus tanaga kirgandan so'ng odatda 2-21 kun ichida namoyon bo'ladi.

4. Belgilar:

Ebola virusi keltirib chiqaradigan kasallikning ilk belgilari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Tana haroratining ko'tarilishi (isitma),

Mushaklarda og'rig'i

Bosh og'rig'i

Tomoq og'rig'i

Qusish va diareya

Keyingi bosqichlarda gemorragik (qon ketish) belgilari paydo bo'lishi mumkin, masalan:

Ichki qon ketish (qorin bo'shlig'ida)

Teri ostida gematomalar

Burun yoki milkdan qon oqishi

5. Davolash:

Ebola virusiga qarshi maxsus antiviral dorilar va vaksinalar mavjud, masalan, Inmazed va Ervebo vaksinalari. Ammo davolash asosan simptomatikdir:

Suv yo'qotilishini oldini olish uchun suyuqlik va elektrolitlarni to'ldirish

Qon bosimini ushlab turish

Ikkinchi darajali infeksiyalarni oldini olish

6. Oldini olish:

Infeksiyalangan bemorlardan ajratib qo'yish (karantin),

Himoya kiyimlarini kiyish,

Gigiyena qoidalariga rioya qilish,

Vaksinatsiya qilish (ehtimoliy xavf ostida bo'lgan odamlarga).

Ebola epidemiyalari

Ebola bir necha marta epidemiya shaklida avj olgan. Eng yirik epidemiyalardan biri 2013-2016 G'arbiy Afrika tarqalgan turi.

Lassa virusi — bu arenaviruslar oilasiga mansub, og'ir kasallik — Lassa isitmasini keltirib chiqaruvchi virus. Lassa isitmasi asosan g'arbiy Afrika mamlakatlarida uchraydi va odamlar orasida ham, hayvonlarda ham yuqori darajada yuqumli kasallik hisoblanadi. Ushbu virus ilk bor 1969-yilda Nigeriyada aniqlangan. "Lassa bezgagi" epidemiyasi 42 insonni halik qilgan.

Lassa virusi haqida asosiy ma'lumotlar.

1. Tashqi tuzilishi:

Lassa virusi RNA asosli, ikki zanjirli kapsidga ega bo'lgan virusdir.

Arenaviruslarning umumiy xususiyatlariga ega, ya'ni morfologik jihatdan donador ko'rinishga ega (virus zarralari ichida ribosomaga o'xshash tuzilmalar mavjud).

2. Yuqish yo'llari:

Asosiy rezervuar: Ko'kquyruq kalamushlar (*Mastomys natalensis*). Ushbu kalamushlar virusni organizmida saqlaydi va siydik yoki najas orqali atrof-muhitga tarqatadi.

Odamlarga yuqishi:

Ifloslangan oziq-ovqat yoki suvni iste'mol qilish orqali.

Yuqtirgan hayvon yoki odamning tana suyuqliklari bilan kontakt qilish orqali.

Odandan odamga yuqishi shifoxonalarda, infeksiyalangan bemorlar bilan ishlashda sodir bo'lishi mumkin.

3. Inkubatsion davri:

Virus tanaga kirgandan keyin odatda 1–3 hafta ichida kasallik belgilari rivojlanadi.

4. Belgilar:

Dastlabki belgilar: Isitma, zaiflik, mushak va bo'g'imlarda og'riq, bosh og'rig'i.

Keyinchalik rivojlanadigan belgilar:

Qusish, diareya, qorin og'rig'i, ko'krak qafasidagi noqulaylik.

Og'ir hollarda gemorragik simptomlar (ichki va tashqi qon ketish), yuz yoki ko'z atrofida shishlar.

Neyrologik asoratlar, masalan, eshitish qobiliyatining pasayishi yoki yo'qolishi (bu Lassa isitmasida tez-tez uchraydi).

5. O'lim darajasi va xavflilik:

O'lim darajasi 1% atrofida bo'lsa-da, shifoxonaga yotqizilgan bemorlar orasida bu ko'rsatkich 15–20% ga yetishi mumkin.

Homilador ayollarda Lassa isitmasi o'lim xavfini oshiradi va ko'p hollarda homiladorlikni tugatishga olib keladi.

6. Davolash:

Ribavirin — Lassa isitmasi davosida samarali bo'lgan antiviral preparat. U kasallikning dastlabki bosqichlarida qo'llanilganda o'lim xavfini sezilarli darajada kamaytiradi.

Simptomatik davolash, jumladan, suyuqliklar balansini saqlash va qon bosimini nazorat qilish muhim.

7. Oldini olish:

Gigiyena qoidalariga rioya qilish, oziq-ovqatni to'g'ri saqlash.

Kalamushlar bilan aloqani cheklash va ularni yo'q qilish.

Shifoxonalarda himoya choralarini qo'llash (qo'lqop, niqob va himoya kiyimlari).

8. Epidemiologiya:

Virus asosan Nigeriya, Liberiya, Syerra-Leone va Gvineyada uchraydi. Har yili 100 000 dan 300 000 gacha holat qayd etiladi, ulardan 5 000 ga yaqini o'lim bilan tugaydi.

Lassa virusi va uning ahamiyati.

Lassa virusi ko'pincha pandemiyaga sabab bo'lmaydi, lekin u mintaqaviy xavf tug'diradi va global sog'liqni saqlash tizimi tomonidan kuzatiladi. Virusni erta aniqlash va davolash muhim bo'lib, epidemiyalarni oldini olish uchun tezkor javob zarur.

G'arbiy Afrika davlatlaridan Nigeriyada, hayvonlardan insonlarga yuqgan va natijasi o'lingacha borgan "Lassa bezgagi" epidemiyasi 42 joniga qast qildi.

Zika virusi — flaviviruslar oilasiga mansub bo'lib, asosan Aedes chivinlari orqali tarqaladi. Ushbu virus insonlarda asosan yengil kasallik keltirib chiqarsa-da, homilador ayollarda yuqqanida homila rivojlanishiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin, masalan, mikrotsefaliya (kichik bosh hajmi) kabi nuqsonlarni keltirib chiqaradi. Isitma, kon'yunktivit va bosh og'rig'ini keltirib chiqaruvchi mazkur infeksiya allaqachon Karib orollari, Shimoliy va Janubiy Amerikaning 21ta mamlakatida qayd qilingan.

Zika virusi haqida asosiy ma'lumotlar

1. Tashqi tuzilishi:

Zika virusi RNA asosli virus bo'lib, Flavivirus jinsiga kiradi. Dengue va sarig' isitma viruslariga genetik jihatdan yaqin.

Virus kapsidga ega bo'lib, hujayra ichida o'zini ko'paytiradi.

2. Yuqish yo'llari:

Chivin chaqishi orqali: Virus asosan Aedes aegypti va Aedes albopictus chivinlari orqali tarqaladi. Ushbu chivinlar tropik va subtropik hududlarda keng tarqalgan.

Onadan homilaga: Virus homiladorlik davomida platsenta orqali homilaga o'tishi mumkin.

Jinsiy yo'l bilan: Virus jinsiy yo'l orqali ham yuqishi aniqlangan.

Qon quyish: Qon quyish yoki organ ko'chirib o'tkazish orqali yuqishi ehtimoli mavjud.

3. Inkubatsion davri:

Virus tanaga kirgandan keyin odatda 3–14 kun ichida kasallik belgilari rivojlanadi. Ba'zi hollarda simptomlar umuman namoyon bo'lmasligi mumkin.

4. Belgilar: Zika virusiga chalingan odamlarning aksariyatida kasallik yengil kechadi yoki hech qanday belgilersiz o'tadi. Agar simptomlar paydo bo'lsa, ular quyidagicha bo'lishi mumkin:

Yengil isitma,

To'shak-to'shak toshmalar,

Ko'zlarda qizarish (kon'yunktivit),

Bosh og'rig'i, mushak va bo'g'im og'riqlari.

Simptomlar odatda 2–7 kun davom etadi.

5. Asoratlari:

Homilador ayollarda Zika virusi homilada og'ir tug'ma nuqsonlarni, jumladan, mikrotsefaliyani keltirib chiqarishi mumkin.

Zika virusi Guillain-Barré sindromi (autoimmun kasallik) bilan bog'liq bo'lishi ham kuzatilgan.

6. Davolash:

Hozirda Zika virusiga qarshi maxsus antiviral dorilar yoki vaksina mavjud emas.

Davolash simptomatik bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Dam olish va tana suyuqliklarini yetarli darajada iste'mol qilish,

Isitma va og'riqni kamaytirish uchun asetaminofen (paratsetamol) kabi dorilarni qabul qilish,

Aspirindan foydalanishdan saqlanish, chunki bu qon ketish xavfini oshirishi mumkin.

7. Oldini olish:

Chivin chaqishidan himoyalash:

Himoya kiyimlari kiyish (uzun yengli ko'ylak va shimlar),

Chivinlarga qarshi vositalar (repellentlar) qo'llash,

Chivin to'rlaridan foydalanish.

8. Epidemiologiya:

Zika virusi birinchi marta 1947-yilda Ugandadagi Zika o'rmonida maymunlarda aniqlangan.

2015–2016-yillarda Janubiy va Markaziy Amerikada, ayniqsa Braziliyada, keng ko'lamli epidemiya sodir bo'ldi. Bu davrda mikrotsefaliya va boshqa homila nuqsonlari bilan bog'liq ko'plab holatlar qayd etildi.

Virus tropik va subtropik hududlarda, jumladan, Osiyo, Afrika va Amerika qit'alarida uchraydi.

Zika virusi va uning global xavfi

Zika virusi homilador ayollar va rivojlanayotgan homilalar uchun katta xavf tug'diradi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO) Zika virusini nazorat qilish uchun chivinlarni yo'q qilish va maxsus vaksina ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlarni davom ettirmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (WHO):

Veb-sayt: <https://www.who.int>

2. Amerika Kasalliklarni Nazorat qilish va Oldini olish Markazi

(CDC): Veb-sayt: <https://www.cdc.gov>

3. Harrison's Principles of Internal Medicine

4. The Lancet va New England Journal of Medicine (NEJM)

5. Flavivirus tadqiqotlari bo'yicha ilmiy maqolalar

6. Vikipediya

7. BBC News <https://www.bbc.com>

8. Trt.net.tr

@adress: ruzimatovkamronmirzo@gmail.com